

EINDCONCLUSIES - CONCLUSIONS

Plutôt qu'une point de chute, nous avons voulu placer en conclusion une réflexion sur le colloque qui initie une recherche nouvelle sur la période. C'est la perspective des travaux que mène actuellement Rudi Van Doorslaer. Aussi lui avons nous demandé, de nous poser les questions qu'il s'adresse.

Wij dachten dat het niet aangegeven was deze acten van het colloquium af te ronden met een "definitief" besluit, maar veeleer de problematiek opnieuw open te trekken en meteen aan te zetten tot nieuw onderzoek over de periode. In dit perspectief hebben wij aan de Heer Rudi Van Doorslaer gevraagd "een" besluit te schrijven, waarin hij ons confronteert met de vragen en hypothesen die hij voor zichzelf heeft opgeworpen.

**BIJ WIJZE VAN BESLUIT :
DE SPAANSE BURGEROORLOG ALS LABORATORIUM VAN
HET BELGISCH POLITIEK LANDSCHAP AAN DE VOOR-
AVOND VAN W.O. II.**

door

Rudi VAN DOORSLAER
Assistent bij het Navorsings- en Studiecentrum
voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog

Wellicht het meest opvallend aan het schrijven van dit besluit is dat het ons noopt tot het maken van een vrijwel globale analyse van de Belgische maatschappij anno 1936. De Belgische reacties op de burgeroorlog in het op dat moment in Europees kader wat perifere Iberisch schiereiland reveleren inderdaad een ogenschijnlijke paradox: de diepgewortelde politieke, sociale, levensbeschouwelijke en ideologische tegenstellingen enerzijds en de "real-politieke" maar intense pacificatiemechanismen tussen de machtsdragers anderzijds. In die zin zijn er twee geschiedenissen te schrijven over België en de Spaanse burgeroorlog die elkaar doorkruisen: deze van de polarisatie en de passies vertolkt door duizenden ter ondersteuning van één van beide kampen en deze van de gemene deler van deze passies leidend tot een niet-ondertekend niet-aanvalsverdrag en officieel verpakt in de "non-interventie". Essentieel bij dit alles is dat de officiële positiebepaling van België t.a.v. de gebeurtenissen in Spanje debet was aan de binnenlandse situatie: de *guerra civil* accentueerde de bestaande tegenstellingen, maar tot een wijziging in de krachtsverhoudingen tussen de politieke families leidde hij niet.

Dit alles betekent evenwel geenszins dat de wijze waarop de Belgen op de Spaanse burgeroorlog hebben gereageerd niet in diverse opzichten uniek kan genoemd worden. De intense politieke en humanitaire betrokkenheid van duizenden mensen bij de steun aan de Republiek was ongetwijfeld een precedent. Tenslotte ging het hier om een conflict dat ver van het bed van de Belgische burger werd uitgevochten. De solidariteitsacties voor de Republiek werden hoofdzakelijk gedragen door de arbeidersbeweging, met name de socialisten en de communisten. José Gotovitch schilderde er een veelkleurig portret van in zijn synthesesrapport op het colloquium. De meest verregaande vorm van engagement was ongetwijfeld het vrijwilligers-

schap voor de Internationale Brigaden. Qua aantal vertegenwoordigden de Interbrigadisten evenwel slechts een fractie van diegenen die zich op het thuisfront actief inzetten. De accenten die in dit verband op het colloquium werden gelegd trokken het onderzoeksveld open naar het achterliggende sociale terrein. Het weze trouwens opgemerkt dat België wat het wetenschappelijk onderzoek naar de Interbrigadisten betreft mede dank zij het colloquium een grote voorsprong heeft verworven op de rest van Europa.

Niet helemaal los van deze "Brigade-problematiek" rijst de vraag naar een verklaring voor de massale spontane solidariteit bij de Belgische arbeiders voor de Republikeinse zaak. Hieromtrent zouden we een aantal hypothesen willen formuleren die opnieuw verwijzen naar de globale Belgische context. In de korte bijdrage over de communistische interventie werd de nadruk gelegd op de nederlagen — ideologisch en organisatorisch — die de arbeidersbeweging als gevolg van de economische crisis had moeten incasseren. Heel veel werknemers zagen hun levenspeil, zo ze al niet werkloos werden, door een accumulatie van loonsverlagingen naar beneden tuimelen. Hun traditionele organisaties hadden hen daartegen niet in bescherming kunnen nemen. In 1936 leek met een korte economische repressie het tij te keren en dit leidde in de zomer tot een algemene werkstaking. Deze klimaatswijziging radicaliseerde de linkerkant en zorgde voor een doorbraak van de communisten. Hierin schuilt ons inziens de verklaring voor het succes van het anti-fascistische eenheidsappel van de communisten en meer in het bijzonder de populariteit van de steunacties voor de Republiek. Na jaren leed en uitzichtloosheid hadden velen althans de indruk in het kader van een globaal politiek en sociaal concept iets concreet te kunnen doen. Dat het bedoelde concept, het anti-fascisme, door velen anders werd ingevuld was daarbij in feite secundair.

Wortelde de politieke strijdbaarheid van een deel van de Belgische arbeidersklasse uiteindelijk in een context van sociale frustratie, dan haalde ook bij de liberalen het socio-economische klassenstandpunt de bovenhand. Bij de liberalen moeten we vanzelfsprekend geen massabeweging verklaren, maar wel de positie van een politieke partij die als onmisbare derde een belangrijke inbreng had in de Belgische crisisbeheersingspolitiek vóór en na 1935. Daar waar de liberalen nog duidelijk en algemeen in negatieve zin hadden gereageerd op de nazistische machtsovername, en dit vanuit hun bekommernis voor het verdedigen van vrijheid en democratie en vanuit hun anti-Duitse instelling, wijzigden de omstandigheden ingrijpend in 1936. Met de sociale revendicatiebewegingen in Frankrijk en België, met de overwinning van het Franse Volksfront en de re-

volutionaire ontwikkelingen in de beginfase van de Spaanse burgeroorlog stak ook voor de liberalen het spook van de sociale revolutie de kop op. Achter dat spook ging Moskou schuil. De meeste liberalen kozen bijgevolg partij tegen het *Frente Popular* en voor Franco. Maar, de liberale partij was nu eenmaal geen massapartij, en de koers "tussen Rex en Moskou" die zij onder De Laveleye ging varen verenigde de rangen — een minderheidsgroep van sterk als vrijmet-selaars geëngageerde liberalen niet te na gesproken — en paste als een bus op de 'non-interventie'-politiek van het officiële België inzake de Spaanse burgeroorlog.

Was er bijgevolg nauwelijks een spanningsveld tussen liberale politiek en liberale 'realpolitiek' in de regering, dan stelde dat probleem zich wel bij de katholieken en nadrukkelijker nog bij de socialisten. De sympathie voor nationalistisch Spanje, voor Franco's kruistocht tegen het communisme en voor de redding van de christelijke beschaving was in de katholieke zuil zo goed als algemeen. Vooral het episcopaat liet niet na terzake duidelijk positie te kiezen, en de marginale groepjes voorzichtig progressief-georiënteerde katholieken die neigden naar een zekere neutraliteit — en zich vragen stelden over de katholieke Basken — werd niet de minste speelruimte gegund. Anders was het gesteld met de katholieke partij. Door de economische crisis was in 1936 een deel van het katholiek kiezerskorps naar het V.N.V. en vooral naar Rex afgegleden, wat de katholieke partij weliswaar aarzelend en via kronkelwegen bracht tot een regeringskoalitie van "nationale eenheid" met socialist en liberalen. Deze katholieke "realpolitiek" had bijgevolg geen andere keus dan de verdediging van de "non-interventie". De katholieke pers steunde met woorden hartstochtelijk — met hier en daar enkele nuances — Franco's *reconquista*, terwijl de katholieke partij ervoor zorgde dat de daden achterwege bleven. Daadwerkelijke hulp kreeg nationalistisch Spanje enkel van extreem-rechtse fascistische groepen in de marge of buiten de katholieke zuil. Dat deze discrepantie tussen woord en daad niet tot openlijke spanningen leidde kan wellicht voor een goed deel verklaard worden door het traditionele respect voor hiërarchie en autoriteit in de katholieke familie. Daarnaast was er ongetwijfeld ook de uiteindelijke overwinning van Franco die niet de katholieke partijleiders, maar wel de socialistische voor een onmogelijk dilemma plaatste.

De twee geschiedenissen van België en de Spaanse burgeroorlog, deze van de passie en deze van de "realpolitiek", kruisten elkaar uiteindelijk in de schoot van de B.W.P. Het was dan ook geen toeval dat de rol van Paul-Henri Spaak centraal stond in de debatten van dit colloquium. Precies hij verpersoonlijkte het dilemma tussen het

hart van de werkliedenpartij dat de Spaanse republiek daadwerkelijk wenste te steunen en de ratio van de politieke machtsconstellatie in België tijdens de tweede helft van de jaren dertig. Welk alternatief had de socialistische partij voor de regeringsdeelname? Wellicht enkel dit van een machteloze oppositie aan de zijde van de communisten, tegen een vermoedelijke alliantie van de rechterzijde en de extreem-rechterzijde die zich bij de verkiezingen van 1936 spectaculair had versterkt. Eens ook de socialisten de fundamentele keuze hadden gemaakt voor de 'solidariteit van de macht', d.w.z. voor het verstandshuwelijk met katholieken en liberalen, werden zowel de nationale als internationale politieke standpunten op een gemene deler gestroomlijnd. Spaaks houding in de regering(en) inzake Spanje sproot rechtstreeks voort uit deze keuze. Hij werd dus bestormd in zijn partij waar hij voor sommigen het symbool werd van het verraad, maar hij werd ook bestormd als regeringslid door de gehele rechterzijde en als minister van Buitenlandse Zaken door de stafmedewerkers van zijn administratie en door de economische kringen. Spaak weerstond lang, verbazingwekkend lang, aan deze enorme druk. Wanneer Franco's regering in Burgos uiteindelijk werd erkend, stond de overwinning van de nationalistenvast en zou de erkenning voor om het even welke Belgische regering onoverkomelijk zijn geweest.

Als de Spaanse burgeroorlog dus enig effect heeft gesorteerd op het Belgisch politiek landschap, dan situeerde dit effect zich in de schoot van de B.W.P. De B.W.P. was reeds zwaar geschokt door de economische crisis, zowel in haar ideologische zekerheden, als in haar economische organisaties. De "zaak Burgos" heeft ongetwijfeld vele socialistische militanten ontmoedigd en in verwarring gebracht en de enigen die daar politiek van profiteerden waren de communisten. Verder illustreerde de burgeroorlog de scherpe politieke tegenstellingen in het Belgisch politiek landschap, en de dagdagelijkse anti-communistische propaganda — de topic van de rechtse vooral katholieke pers m.b.t. de burgeroorlog — liet ongetwijfeld sporen na. Het meest opvallend was evenwel dat de "solidariteit van de macht" overeind bleef, ook toen het Spaans conflict de regeringscoalities zo diepgaand verdeelde. Dit pacificatiemechanisme tussen de belangrijkste politieke families leek in 1940 bij het begin van de Duitse bezetting grondig te zijn verstoord, maar herwon vanaf 1942 zijn vitaliteit. Het zou verder de basis vormen voor de na-oorlogse heropbouw. In die optiek was de Spaanse burgeroorlog een soort experimenteel laboratorium, voor de politici van toen en voor de historici van vandaag.